

La memòria dels totalitarismes, encara

Què passa quan la xocolata, el flam, el xiclet!, no fan el mateix gust que abans? Martin Meyer, l'eixerit recepcionista de l'hotel Astral, als afores de Leipzig, capcineja amb un gest admonitori. Es un fet que la reunificació alemanya ha provocat una *invasió* dels productes –i els capitals– de l'Oest dins el territori de l'antiga Alemanya comunista. Per això ara, més de tres lustres després de la caiguda del mur, hi ha gent que hi planteja el seu desconcertat descontentament, ni que siga al nivell –com en el cas de Martin– d'un relaxat escepticisme. Herr Stedtler, en canvi, el comissari de l'exposició permanent sobre la Stasi, no entén aquesta *ostalgie* (nostàlgia de l'Est) que sembla haver-se instal·lat en un país, l'ex-República Democràtica Alemanya, que té el privilegi d'haver patit com cap els rigors dels dos grans totalitarismes del segle XX. A l'exhibició permanent dels estris de l'antiga policia secreta, alguns visitants –alemanys– pregunten invariablement on es poden adquirir aquests bonics escuts, samarretes, encenedors o adhesius amb l'expressió "Held der Arbeit" ('Herói del treball'), la quincalla nostàlgica del règim proletari.

Martin Meyer és simpàtic, rialler i alopècic, i em recomana que no faça cas de films com *Goodbye, Lenin!*, perquè representen la mirada de l'Oest sobre les coses de l'Est. Herr Stedtler és baixotet i du barba de pera i ulleres de cul de got; el seu *look* feiaentment conspiratori s'adiu bé amb les necessitats del museu de què té cura, espectacle punyent de la mediocritat paranoica del règim estalinista.

Meyer i Stedtler podrien representar perfectament les dues actituds predominants entre els alemanys de l'Est a l'hora d'afrontar el passat. La dels qui, sense enyorar necessàriament el comunisme, troben a faltar alguna cosa del passat que els ha estat bruscamment escamotejada, i la d'aquells que, compromesos amb la revolta pacífica del 1989, no volen sentir parlar de cap

Weimar, Buchenwald, Leipzig: tres indrets de l'Alemanya de l'Est carregats d'història. I carregats d'horror, l'horror de les dictadures del segle XX. Els edificis, la gent, les contradiccions fan memòria al viatger.

mena de nostàlgia, per més inofensiva que puga ser.

Viatjar per l'antiga Alemanya Democràtica pot proporcionar algunes lliçons interessants sobre això que tendeix a etiquetar-se *memòria històrica*. Per a accedir a aquest leccionari, cal anar-hi prou lliure de prejudicis i posar en pràctica el que Ryszard Kapuscinski anomena "els cinc sentits del periodista" (ser-hi, veure, escoltar, compartir i pensar), i que –ves per on– no són diferents dels cinc sentits de l'escriptor.

De fet, no cal anar gaire lluny. A Weimar, per exemple (dins la boscosa regió de Turíngia), es representa de manera extraordinària el nus gordià de totes les contradiccions del convuls segle XX germànic –i europeu. Weimar, la ciutat de Goethe, és un petit i deliciós enclavament farcit d'història pels quatre costats. Ara mateix no té gaire més de 60.000 habitants. A l'època de la seua gran icona, Johann Wolfgang Goethe (entre els segles XVIII i XIX), la poblaven –segons Eckermann– "deu mil poetes i alguns habitants". Encara ara és un destí literari formidable, i la casa de l'autor del *Faust*, el museu del seu tipus més visitat del món. Identificar-se com a escriptor en català, en aquest context, no deixa de ser un exotisme

amable, però el viatger se'n sent orgullós, i no vol renunciar a la seua quota de classicisme. Així doncs, es posa a llegir *Ifigènia a Tàuride* en la traducció de Joan Maragall, mentre rememora, al davant del seu estudi, el Goethe que escrivia aquesta obra mentre un quartet de corda, a l'habitació del costat, l'ajudava a inspirar-se.

Passejar per Weimar és una activitat sedant i anticlimàtica, i tanmateix els visitants corren perill de ser ofegats per un excés d'estètica. La concentració de bellesa –a cada racó hi ha un casalici, un museu, un detall que va inspirar un líric abrandat– és d'una densitat extraordinària i es respira certament alguna cosa de l'esperit apol·lini que la ciutat reclama per a si.

Al davant de la casa-museu de Goethe, el pendent afavoreix que les bicicletes deixen de pedalar, i llisquen suaument cap a la plaça de l'Ajuntament. Allí es trobaran amb un lent carruatge conduït per un cavall resignat, que passeja els turistes tot al llarg de la façana de l'hotel Elephant, des de la balconada del qual Hitler arengava els seus quan encara no era l'amo dels destins del Tercer Reich.

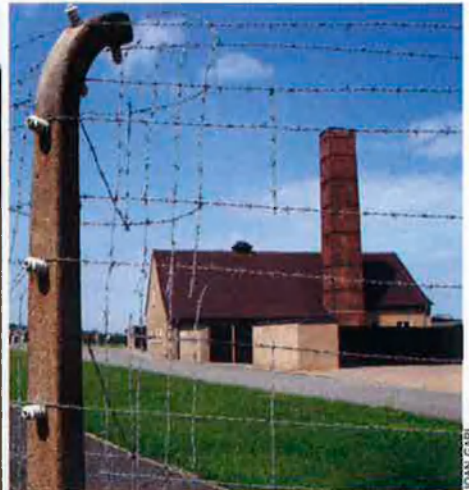
L'hotel Elephant és ara una modèlica institució de luxe per a passavolants molt exigents, però és difícil d'oblidar que Weimar fou un dels primers bastions del nacional-socialisme. Siga per això, o siga per un sentit especialment amarg del sarcasme, els sequaços de Hitler van triar aquesta ciutat emblemàtica per a edificar, a pocs quilòmetres del seu nucli històric, el camp de concentració de Buchenwald.

El bus número 6 connecta, cada hora, l'estació de trens amb el *lager*. En el trajecte, impossible no pensar en el viatge –el "llarg viatge" de Jorge Semprún– emprès per tants infeliços, amb una destinació horrorosa. Entre el 1937 i el 1945 hi van ser retingudes 250.000 persones, provinents de 35 països diferents, de les quals una cinquena part va trobar-hi la mort. Entre els presoners més coneguts, hi ha els escriptors Jean Améry, Imre Kertész o Jorge Semprún, o els polítics Léon Blum, Édouard Daladier (després primer ministre francès) o Ernst Thälmann (dirigent comunista assassinat el 1944 al pati del crematori).

En l'actualitat només es conserven alguns dels edificis originaris del camp. Els barracots dels presoners van ser

JOAN GABRI

JOAN GABRI

La casa-museu de Goethe, a Weimar. A pocs quilòmetres hi ha el camp de concentració de Buchenwald. El crematori de Buchenwald. Escultura i torre commemorativa del Memorial de Buchenwald, aixecat pel règim comunista. La porta d'entrada a Buchenwald, amb el lema "Jedem das Seine" ('A cadascú el que li pertoca').

JOAN GABRI

JOAN GABRI

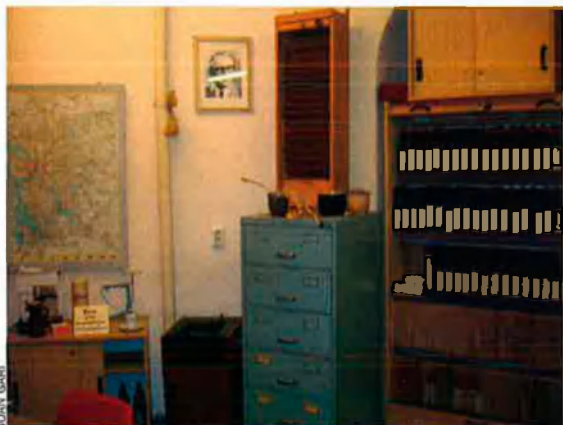
enderrocats per decisió de les autoritats est-alemanyes als anys 50. Com a substitució simbòlica, el règim comunista va edificar –entre el 1954 i el 1958– un fastuós monument, una mena de calvari ateu, a la falda de la muntanya on els nazis van cometre els darrers assassinats massius. Es tracta d'un mausoleu pretensions i fatigant –una mena de *Valle de los Caídos* antifeixista–, informat per la lletjor habitual de l'anomenat *realisme socialista*. La visita a aquest Memorial era un acte essencial en l'educació dels alemanys de l'Est. Molts dels qui van ser infants o joves llavors, i formaren part d'organitzacions de pioners o de l'exèrcit, recorden perfectament les seues peregrinacions rituals al símbol immortal de la "resistència antifeixista".

Les autoritats democràtiques posteriors al 1990 han mantingut, naturalment, el Memorial, però hi han afegit el record del camp especial soviètic que, entre el 1945 i el 1950, va carregar la seua quota d'horror –en aquest cas, *proletari*– a l'univers concentracionari.

Buchenwald ofereix, als ulls del visitant actual, la imatge perfecta de la desolació, com un temple desconsagrat. En haver-se enderrocat tota la part central, hi ha un immens buit en el lloc del patiment. El que hi queda és una memòria arrasada i higienitzada, i el visitant faria bé de no caure en la trampa. Al capdavant, es tracta d'un espai on es dugueren a terme assassinats i crueltats sense límit, i també nosaltres hem d'estar-hi moralment a l'altura. Els nazis, és bo de reconèixer-ho, tenien un

peculiarment sàdic sentit de l'humor. Si a l'entrada principal de Dachau i Auschwitz feren inscriure el rètol "Arbeit macht Frei" ('El treball allibera'), ací el missatge és "Jedem das Seine" ('A cadascú el que li pertoca'), sens dubte convençuts que els corresponia a ells decidir entre la vida i la mort de la totalitat de l'espècie humana.

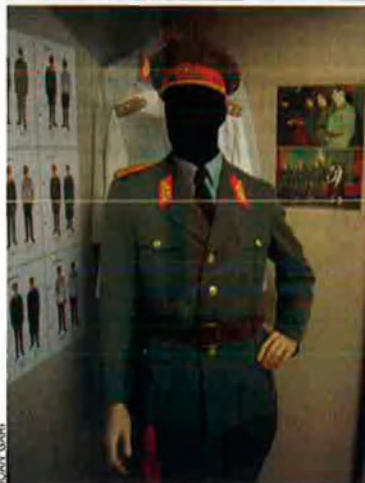
Jorge Semprún –escriptor espanyol d'expressió francesa– ha dedicat pàgines commogudes als seus records del camp. A *Le mort qu'il faut*, el seu darrer llibre sobre Buchenwald, rememora la lectura d'una novel·la de Faulkner, extreta de la biblioteca del *lager*. Però de seguida adverteix a aquells que creuen que vol suggerir que allò era "una mena de sanatori" que no és en absolut aquesta la seua intenció. Es pot llegir Faulk-

JOAN GARI

JOAN GARI

JOAN GARI

JOAN GARI

Aspecte d'una oficina típica del Ministeri de la Seguretat de l'Estat (Stasi), conservat tal com era. L'escut de la Stasi. Uniforme de la Stasi, conservat en una vitrina. L'edifici de la Stasi, conegut per 'Runde Ecke'.

ner enmig de l'infern i tanmateix servir alguna cosa de la dignitat inapel·lable del supervivent.

L'escassa distància que separa el camp de la ciutat goetheana és una distància convulsa, enorme, metafísicament recaragolada. Dos universos morals incompatibles es formen així i segreguen els seus públics respectius: a l'un costat, el públic que pastoreja la ciutat, normalment de procedència nacional (no s'hi veuen turistes espanyols, la qual cosa és una tranquil·litat per a l'esperit), i frueix dels seus cafès, de la música als carrers i la cultura arreu; de l'altre, els escassos visitants que decideixen, a més, arribar-se al camp —o que hi han vingut expressament. És difícil de viure dues experiències tan diferents amb tan poca separació física. La vida i la mort, l'alegria i la penúria, Europa i l'abisme es comuniquen precàriament gràcies a aquest autobús número 6 que transporta aquells arriscats decidits a conèixer la part més fosca d'ells mateixos. I el bosc de faigs (això vol dir *Buchenwald*) per on serpeja la carretera és la frontera exacta, la frontera íntima, l'última frontera de cadascú.

Convençut ja que, com s'ha dit, viatjar és el més trist dels plaers, el viatger abandona ara Weimar i se'n va no lluny d'ací, a la ciutat de Leipzig (menys d'una hora amb tren). Resultarà engrescador de completar la visió de les contradiccions de la cultura alemanya amb una visita al museu de la Stasi i als llocs on els ciutadans sense por van demanar l'enderrocament del règim estalinista.

Leipzig, en efecte, fou l'epicentre de l'alçament pacífic alemany contra el comunisme. El 9 d'octubre del 1989, aprofitant el servei habitual vesperí a l'església de Sant Nicolau, 70.000 persones es van manifestar a favor de la llibertat d'expressió i d'associació. Fou el principi de la fi del règim. També durant la revolta del juny del 1953 els habitants de Leipzig es van destacar, però llavors no en van eixir tan ben parats.

Un record vivent de les conseqüències d'aquesta revolta pacífica es troba en ple centre, a l'edifici conegut per *Runde Ecke*. Entre el 1950 i el 1989, aquest casali, originàriament construït per una companyia d'assegurances, va ser

la seu del Ministeri de la Seguretat de l'Estat, més conegut per Stasi (pronunciat amb la segona essa sonora, com en català). Una exposició permanent, "Stasi, poder i banalitat", ho recorda ara. Herr Stedtler em rememora amb passió i un esclat als ulls com la nit del 4 al 5 de desembre del 1989, els ciutadans —organitzats en un *Bürgerkomitee*— van ocupar l'edifici i van impedir que se'n destruïren els valuosos arxius.

Ara aquests arxius són oberts al públic. A la planta baixa, a més, es poden visitar gratuïtament els estris utilitzats per la Stasi en aquest lloc per a controlar la vida dels ciutadans: enregistradores, perruques i material de camuflatge, càmeres de fotos, aparells d'intervenció telefònica, eines per a la falsificació de documents... Els uniformes de la policia, desats en asèptiques vitrines, semblen entranyes andròmines fantasmagòriques, com si el desús haguera convertit també els antics cossos que van abillar en figures prehistòriques, primitives, impossibles.

Al vestíbul de l'exposició, un parell d'espectadors miren fixament un vídeo —sense veu— amb imatges del final del comunisme. Em recorden invariablement Praga l'endemà de la caiguda del règim, l'any 1990, quan els espectadors d'ocasió s'arraïmaven als aparadors de les botigues de la plaça de Sant Wenceslau a veure les imatges —en aquell precari blanc i negre— de la invasió russa del 68.

Sí: jo havia vingut a l'antiga Alemanya Democràtica a indagar en la memòria dels totalitarismes, i el que m'hi vaig trobar fou un joc de nostàlgies encreuades, com una estranya partida de billar moral. Al final, tindrà raó Martin Meyer, i caldrà concloure que tan important com els grans conceptes és que el flam no canvie el sabor, tot i que a les presons comunistes —i no diguem al *lager* nazi— no degueren sovintejar menges tan delicades. Però la memòria és essencial, i no podem oblidar quina mena de monstres ha infantat la nostra pàtria. Perquè no es convertesca en una metàfora socialment inquietant, almenys, l'estranya profecia de Goethe al final de *Poesia i Veritat*: "Qui sap on anem? Si tot just recordem d'on venim..."

Joan Gari